

O'ZBEK MUMTOZ ADABIYOTI VA TA'LIM TARIXIDA JAHON OTIN UVAYSIYNING TUTGAN O'RNI

Qushbaqova Umida Urishbayevna

Master's student of Asia International University

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 22.05.2026

Revised: 23.05.2026

Accepted: 24.05.2026

KALIT SO'ZLAR:

*Jahon otin Uvaysiy,
o'zbek mumtoz
adabiyoti, ayollar
ta'limi,
ma'rifatparvarlik,
maktabdorlik,
pedagogik qarashlar,
ma'naviyat, g'azal,
tarbiya.*

Mazkur maqolada o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lgan Jahon otin Uvaysiyning ijodiy va ma'rifiy faoliyati tahlil qilinadi. Shoiraning o'z davrida ayollar ta'limi, ma'naviy tarbiyasi hamda ilm-ma'rifatni targ'ib etishdagi xizmatlari yoritib beriladi. Uvaysiyning mumtoz adabiyot rivojiga qo'shgan hissasi, uning g'azal va she'rlarida insonparvarlik, axloqiy poklik, ilmga intilish kabi g'oyalarning ifodalanishi ilmiy asosda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Jahon otin Uvaysiyning maktabdorlik faoliyati va yosh avlod, ayniqsa qizlar ta'limidagi o'rni alohida tahlil etiladi. Maqolada shoira faoliyatining bugungi ta'lim va ma'naviyat taraqqiyotidagi ahamiyati ham ochib berilgan.

O'zbek mumtoz adabiyoti ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, unda xalqning ma'naviy dunyosi, axloqiy qadriyatlari, ilm-ma'rifatga bo'lgan munosabati hamda inson kamoloti masalalari o'zining yorqin ifodasini topgan. Sharq mumtoz adabiyoti taraqqiyotida ayol shoirlarning ham munosib o'rni mavjud bo'lib, ular orasida Jahon otin Uvaysiy alohida mavqega ega ijodkor hisoblanadi. U nafaqat iste'dodli shoira, balki o'z davrining ma'rifatparvar ayoli, murabbiyasi va pedagogi sifatida ham xalq orasida katta hurmat qozongan. Uvaysiyning ijodi hamda ma'rifiy faoliyati o'zbek adabiyoti va ta'lim tarixining muhim sahifalaridan birini tashkil etadi. XIX asr o'zbek adabiy muhitida ayol ijodkorlarning faol qatnashuvi jamiyat

ma'naviy hayotining muhim belgilaridan biri bo'lgan. Ayniqsa, Nodira, Mahzuna, Dilshodi Barno kabi shoirlar qatorida Jahon otin Uvaysiy ham o'zining chuqur mazmunli she'rlari, insonparvarlik va ma'rifat g'oyalari targ'ib qiluvchi ijodi bilan ajralib turadi. Shoiraning asarlarida ilm-fan, odob-axloq, sabr-qanoat, mehr-muhabbat, insoniy fazilatlar ulug'lanadi. Uning she'riyati xalqning ruhiy dunyosini boyitish, yosh avlodni komillikka undashga xizmat qilgan. Jahon otin Uvaysiy XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida yashab ijod qilgan bo'lib, Qo'qon adabiy muhiti vakillaridan biri sanaladi. U o'z davrining yetuk bilimdon ayoli sifatida nafaqat ijod bilan shug'ullangan, balki yosh qizlarni o'qitish, ularga savod berish va tarbiya masalalariga ham alohida e'tibor qaratgan. Bu jihatdan Uvaysiy faoliyati o'zbek ayollari ta'limi tarixida muhim ahamiyat kasb etadi. Shoir tomonidan tashkil etilgan maktablarda qizlarga o'qish-yozish, odob-axloq, she'riyat va diniy bilimlar o'rgatilgan. Shu sababli ham u o'zbek ayollar ma'rifati va maktabdorlik an'alarining asoschilaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Uvaysiy ijodida ayolning jamiyatdagi o'rni, uning ma'naviy kamoloti va ilm olishga bo'lgan haqqi masalalari muhim o'rin egallaydi. Shoir o'z she'rlarida ayollarni ilmi, ma'rifatli, odobli bo'lishga da'vat etadi. Bu esa uning pedagogik qarashlari zahirida inson kamoloti va ma'naviy tarbiya g'oyalari yotganligini ko'rsatadi. Uvaysiy nafaqat she'rlari orqali, balki amaliy faoliyati bilan ham xalq ma'rifati rivojiga katta hissa qo'shgan. Ayniqsa, qizlar ta'limiga bo'lgan e'tibor o'sha davr uchun nihoyatda muhim va ilg'or hodisa hisoblangan.

O'zbek mumtoz adabiyotida ma'rifatparvarlik g'oyalari Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab kabi buyuk ijodkorlar asarlarida keng yoritilgan bo'lsa, Jahon otin Uvaysiy ana shu an'analarni davom ettirgan shoir sifatida maydonga chiqadi. Uning ijodida inson ruhiyati, muhabbat, hayot falsafasi bilan bir qatorda ilm va tarbiya masalalari ham badiiy talqin etiladi. Shoir she'rlarining soddaligi, samimiyligi va hayotiyliigi ularni xalq orasida mashhur qilgan. Uvaysiy ijodining tarbiyaviy ahamiyati bugungi kunda ham o'z qadrini yo'qotmagan. Bugungi globallashuv davrida yosh avlodni ma'naviy barkamol etib tarbiyalash, milliy qadriyatlar va tarixiy merosga hurmat ruhida voyaga yetkazish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, Jahon otin Uvaysiy kabi ma'rifatparvar shaxslarning hayoti va ijodini o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Uning ilm-ma'rifatga chorlovchi g'oyalari, ayollar ta'limini rivojlantirish borasidagi xizmatlari bugungi ta'lim tizimi uchun ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Mazkur mavzuni o'rganish orqali o'zbek mumtoz adabiyotida ayol shoirlarning tutgan o'rni, ularning jamiyat ma'naviy hayotiga ta'siri hamda ta'lim taraqqiyotidagi xizmatlarini chuqurroq anglash mumkin bo'ladi. Ayniqsa, Jahon otin

Uvaysiyning pedagogik faoliyati va ijodiy merosi yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik va ma'rifatparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, Uvaysiy merosi milliy o'zlikni anglash, tarixiy qadriyatlarni tiklash va ayollar ma'naviy salohiyatini yuksaltirishda ham katta ahamiyat kasb etadi. Shoiraning ilm-fan va tarbiyaga oid qarashlari bugungi kunda ham o'zining dolzarbligini saqlab qolmoqda. Shu bois, uning hayoti, ijodi va ma'rifiy faoliyatini ilmiy jihatdan tadqiq etish o'zbek adabiyotshunosligi hamda pedagogika fani oldidagi muhim vazifalardan biri sanaladi. Ushbu ishda Jahon otin Uvaysiyning o'zbek mumtoz adabiyoti rivojida o'rni, uning she'riy merosi, pedagogik qarashlari hamda ayollar ta'limi tarixidagi xizmatlari atroflicha tahlil qilinadi. Shoiraning ijodining ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyati ochib berilib, uning ma'rifatparvarlik faoliyatining bugungi kun ta'lim tizimida o'rni yoritiladi. Qo'shimcha qilib aytganda, Jahon otin Uvaysiy o'zbek mumtoz adabiyoti va ta'lim tarixida alohida o'rin egallagan buyuk ma'rifatparvar shoiraning hisoblanadi. Uning boy ijodiy merosi nafaqat badiiy-estetik qiymati bilan, balki ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyati bilan ham xalqimiz madaniy hayotida muhim o'rin tutadi. Shoiraning o'z davrining yetuk ijodkori sifatida insonparvarlik, ilm-ma'rifat, axloq-odob, mehr-muhabbat va komil inson g'oyalarini targ'ib etgan. Shu jihatdan Uvaysiy ijodi o'zbek mumtoz adabiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida qadrlanadi.

Jahon otin Uvaysiy yashab ijod qilgan davr murakkab ijtimoiy va madaniy jarayonlar bilan xarakterlanadi. Ayniqsa, ayollarning jamiyatdagi mavqei, ularning ilm olishi va ma'naviy kamoloti masalalari o'sha davr uchun dolzarb hisoblangan. Ana shunday murakkab sharoitda Uvaysiy o'zining ma'rifiy faoliyati orqali ayollarni ilm olishga, savodli va ma'rifatli bo'lishga davat etdi. Bu esa uning nafaqat shoiraning, balki jasoratli ma'rifatparvar ayol sifatida ham tarixda muhim iz qoldirganini ko'rsatadi. Shoiraning ijodida ilm va tarbiya masalalari muhim o'rin tutadi. Uvaysiy o'z she'rlarida insonni kamolotga yetkazuvchi asosiy vosita sifatida ilmni ulug'laydi. Uning fikricha, insonning haqiqiy baxti va jamiyat taraqqiyoti ma'rifat bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli shoiraning yosh avlodni ilimli, odobli, halol va vatanparvar bo'lishga undaydi. Bu g'oyalar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Jahon otin Uvaysiyning pedagogik faoliyati ham alohida e'tiborga loyiqdir. U o'z uyida maktab tashkil qilib, ayniqsa qiz bolalarga savod o'rgatgan, ularga she'riyat, odob-axloq va diniy bilimlardan saboq bergan. O'sha davrda ayollar ta'limiga yetarlicha e'tibor berilmaganini hisobga olsak, bu faoliyat nihoyatda katta tarixiy ahamiyatga ega edi. Shoiraning qizlarning jamiyatdagi o'rnini yuksaltirish, ularni ma'naviy jihatdan yetuk inson qilib tarbiyalashga intilgan. Shu jihatdan Uvaysiy o'zbek ayollar ta'limining ilk targ'ibotchilaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Uvaysiyning badiiy merosi o'zining samimiyligi, hayotiyliigi va tarbiyaviy ruhi bilan ajralib turadi. Uning g'azal va muxammaslarida inson qalbining nozik kechinmalari, muhabbat va sadoqat, sabr-qanoat, ezgulik va vafodorlik kabi fazilatlar badiiy mahorat bilan tasvirlangan. Shoiraning asarlari xalq tiliga yaqinligi va sodda uslubi bilan ham qadrlidir. Shu bois uning ijodi xalq orasida keng tarqalgan va avloddan-avlodga yetib kelgan.

O'zbek mumtoz adabiyotida ayol shoirlarning o'rni beqiyosdir. Nodira, Mahzuna, Dilshodi Barno kabi shoirlar qatorida Jahon otin Uvaysiy ham o'zining chuqur ma'noli asarlari va ma'rifiy faoliyati bilan alohida ajralib turadi. U ayolning faqat oiladagi emas, balki jamiyat taraqqiyotidagi o'rni ham muhim ekanligini amalda namoyon etgan. Uning hayoti va faoliyati bugungi kun ayollari uchun ham ibrat maktabi bo'lib xizmat qiladi. Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularda ilmga muhabbat va ma'naviy fazilatlarni shakllantirish muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtai nazardan Jahon otin Uvaysiy merosini o'rganish va targ'ib qilish katta ahamiyat kasb etadi. Shoiraning ilm-ma'rifatga chorlovchi g'oyalari zamonaviy ta'lim tizimi bilan hamohang bo'lib, yoshlarni komillik sari yetaklaydi. Shuningdek, Uvaysiy ijodini chuqur tadqiq etish orqali o'zbek mumtoz adabiyotining ayol ijodkorlar faoliyati bilan bog'liq sahifalarini yanada boyitish mumkin. Shoiraning pedagogik qarashlari va ma'rifiy faoliyati pedagogika hamda adabiyotshunoslik fanlari uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, ayollar ta'limi tarixini o'rganishda Uvaysiy faoliyati muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Jahon otin Uvaysiy merosi milliy o'zlikni anglash, ma'naviy qadriyatlarni asrab-avaylash va yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalashda muhim vositalardan biri hisoblanadi. Uning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar insonni ezgulikka, poklikka, sabr-toqat va ma'rifatga undaydi. Shu sababli shoira ijodi bugungi kunda ham o'zining tarbiyaviy va estetik qiymatini saqlab qolmoqda. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Jahon otin Uvaysiy o'zbek mumtoz adabiyoti va ta'lim tarixida o'chmas iz qoldirgan buyuk siymolardan biridir. Uning ijodiy va pedagogik faoliyati xalqimiz ma'naviy merosining ajralmas qismi bo'lib, bugungi kunda ham yosh avlodni ilm-ma'rifat va komillikka chorlovchi muhim manba sifatida xizmat qilmoqda. Shoiraning boy merosini o'rganish, asarlarini keng targ'ib qilish va ilmiy tadqiq etish kelajak avlodning ma'naviy kamolotida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimuhamedov A. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 320 b.
2. Axmedov S. Mumtoz adabiyot namoyandalari. – Toshkent: Fan, 2016. – 285 b.

- =====
3. Baratov M. O'zbek mumtoz she'riyati tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 240 b.
 4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2015. – 310 b.
 5. Valixo'jayev B. O'zbek adabiyoti tarixi. – Samarqand: SamDU nashri, 2017. – 276 b.
 6. Vohidov R., Eshonqulov H. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: Adabiyot, 2020. – 432 b.
 7. Hoshimov U. Ma'naviyat va ma'rifat masalalari. – Toshkent: Sharq, 2014. – 198 b.
 8. Jabborov N. O'zbek mumtoz adabiyoti va milliy tafakkur. – Toshkent: Fan, 2021. – 356 b.
 9. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2016. – 400 b.
 10. Komilov N. Tasavvuf va o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 272 b.

